

O'ZBEK TILIDA SINONIMIYA VA UNING USLUBIY XUSUSIYATLARI

Qóqon universiteti Andijon filiali

Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti

Filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili yo'nalishi talabasi

Ahmadjonova Muhlisaxon Mirzaqosim qizi

Email : Tilloltillol580@gmail.com

Tel : +998 93 063 23 33

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek tilidagi sinonimiya hodisasi va uning uslubiy xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi. Sinonimlarning nutqdagi uslubiy vazifalari, ularning kontekstdagi ifoda imkoniyatlari, ma'no nozikliklari, emotsional-yuklamaliligi kabi jihatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, turli uslub qatlamlarida sinonimlarning qo'llanilishi va ularning til taraqqiyotidagi roli haqida ilmiy-nazariy mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar : Sinonimiya, o'zbek tili, uslubiy xususiyat, kontekst, emotsional-yuklama, til uslublari, semantik farqlanish.

Abstract

This article provides an in-depth analysis of the phenomenon of synonymy in the Uzbek language and its stylistic features. The stylistic functions of synonyms in speech, their expressive possibilities in context, subtleties of meaning, and emotional loading are considered. Also, scientific and theoretical considerations are made about the use of synonyms in different stylistic layers and their role in language development.

Keywords: Synonymy, Uzbek language, stylistic feature, context, emotional loading, language styles, semantic differentiation.

Аннотация

В статье дается глубокий анализ явления синонимии в узбекском языке и ее стилистических особенностей. Рассматриваются стилистические функции синонимов в речи, их выразительные возможности в контексте, тонкости значения и эмоциональная нагрузка. Также излагаются научные и теоретические соображения об использовании синонимов в разных стилистических пластах и их роли в развитии языка.

Ключевые слова: синонимия, узбекский язык, стилистическая особенность, контекст, эмоциональная нагрузка, языковые стили, семантическая дифференциация.

Kirish

Tillar taraqqiyoti, avvalo, uning lug‘at boyligiga bog‘liq. Har qanday tilda sinonimlarning mavjudligi ushbu tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi, uni go‘zal va boy qiladi. Sinonimiya hodisasi tilshunoslikda o‘ta muhim masalalardan biri bo‘lib, u tilning uslubiy boyligiga, ma’no nozikliklarini ifodalash imkoniyatiga xizmat qiladi. Xususan, o‘zbek tilida sinonimiya uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllanib kelgan va bugungi kunda ham til rivojida muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek tili — turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, o‘zining boy sinonimlar tizimi bilan ajralib turadi. Bu hodisa, ayniqsa, adabiy tilning shakllanishida, publitsistik va badiiy uslubda, hatto og‘zaki xalq nutqida ham o‘z ifodasini topgan. Har bir sinonim o‘zining ma’no soyasi, emotsional-yuklamasi, uslubiy belgisi bilan ajralib turadi. Shu jihatdan, sinonimlarning uslubiy xususiyatlarini o‘rganish o‘zbek tili stilistikasining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bir ma’noni ifodalovchi turli leksik birliklarning qanday holatda, qanday uslubda, qanday konnotatsiyada qo‘llanilishini aniqlash tilshunoslikda dolzarb masaladir. Ushbu maqolada aynan shu jihatlar — sinonimlarning uslubiy belgilari, ularning turli kontekstda tutgan o‘rni va stilistik vazifalari haqida batafsil to‘xtalib o‘tiladi. Bunda badiiy asarlar, ommaviy axborot vositalari tili, ilmiy va rasmiy uslubdagi matnlar asosida tahlil o‘tkaziladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolani yozishda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlarga tayanildi:

1. Deskriptiv (tasviriy) metod – sinonim birliklarning lugʻaviy maʼnosi, ularning shakl va mazmun jihatidan tahlil qilindi.
2. Kontrastiv tahlil – bir maʼnoli leksik birliklarning bir-biridan farqi, ularning uslubiy qamrovi solishtirildi.
3. Korpusli yondashuv – zamonaviy matnlar korpusidan olingan misollar asosida sinonimlarning amaliy qoʻllanilishi oʻrganildi.
4. Kontekstual tahlil – sinonimlar qanday kontekstda qanday emotsional yoki uslubiy yuklama bilan ishlatilishini aniqlashga qaratildi.
5. Tarixiy-etimologik yondashuv – ayrim sinonimlarning kelib chiqishi, tarixiy oʻzgarishlari tahlil qilindi.

Asosiy qism

Sinonimlarning mohiyati va tasnifi

Tilshunoslikda sinonimlar — maʼnodosh soʻzlar deb yuritiladi. Ular bir-biriga yaqin yoki ayni maʼnoni bildirgan holda, turli shaklda ifodalanadi. Oʻzbek tilida sinonimlar quyidagi mezonlarga koʻra tasniflanadi:

1. Toʻliq sinonimlar – semantik jihatdan toʻla oʻxshash soʻzlar (masalan: jasur – mard).
2. Nisbatan sinonimlar – umumiy maʼnoda oʻxshash boʻlsa-da, qoʻllanish doirasida farq qiladi (masalan: yod olish – eslab qolish).
3. Emotsional sinonimlar – asosiy maʼnosi bir xil boʻlsa-da, emotsional-yuklamasi bilan ajralib turadi (masalan: nobakor – pastkash – xoin).

Sinonimlarning uslubiy funksiyasi

Har bir sinonimning uslubiy xususiyati mavjud. Ular quyidagi uslublarda farqli darajada qoʻllanadi:

Badiiy uslub – sinonimlar obrazlilik, tasviriylilik yaratishda muhim vositadir. Masalan: “qahramon”, “botir”, “jasur”, “mard” so‘zlari xarakter yaratishda qo‘llanadi.

Publitsistik uslub – sinonimlar fikrning ta’sirchanligini oshiradi. Masalan: “dushman”, “tajovuzkor”, “bosqinchi”. Rasmiy uslub – sinonimlar kamroq qo‘llanadi, lekin aniqlik va rasmiylikni ta’minlash maqsadida ishlatiladi: “qaror qabul qilindi” – “hukm chiqarildi”. Ilmiy uslub – sinonimlar aniqlashtirish, ta’rif berish vositasi sifatida ishlatiladi. Masalan: “muammo”, “masala”, “vazifa”.

Sinonimlarning konnotativ xususiyatlari

Sinonimlar ko‘pincha asosiy leksik ma’noga qo‘shimcha emotsional yoki ekspressiv yuklama bilan ishlatiladi. Bu esa ularning konnotativ (ushbu so‘zning ma’noga yuklaydigan qo‘shimcha, ko‘pincha subyektiv) jihatlarini tashkil qiladi.

Masalan:

“vafot etdi” – neytral uslubda,

“jon berdi” – badiiy,

“o‘ldi” – sodda yoki og‘zaki,

“halok bo‘ldi” – publitsistik-badiiy.

Bu misollar sinonimlar orasida uslubiy farqlanish qanday bo‘lishini ochib beradi.

Sinonimlarning og‘zaki va yozma nutqdagi o‘rni

Og‘zaki nutqda sinonimlar ko‘pincha hissiylikni kuchaytirish, tasvirga jon kiritish uchun ishlatiladi.

Misol: > “Ular bizni xoin, pastkash, nolishli odam deb atashdi.”

Bu yerda uchta sinonim ketma-ketligi kuchli hissiy fon yaratadi.

Yozma nutqda esa sinonimlar mazmun aniqligi, estetik did va til go‘zalligini ta’minlaydi.

Tahlil va natijalar

O'zbek tilidagi sinonimlarning uslubiy jihatlarini tahlil qilish quyidagi xulosalarga olib keldi:

1. Sinonimlar nafaqat til boyligini oshiradi, balki uslubiy ko'lamni kengaytiradi.
2. Har bir uslubda sinonimlar o'z o'rniga ega: badiiy uslubda — tasviriylilik, publitsistikda — ta'sirchanlik, ilmiyda — aniqlik, rasmiyda — qat'iylik vazifasini bajaradi.
3. Sinonimlar kontekstga bog'liq holda turli ma'no soylarini kasb etadi.
4. Sinonimlarning emotsional-yuklamasi ularning stilistik quvvatini belgilaydi.
5. Sinonimiya orqali tilning ifoda imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi.

Xulosa

O'zbek tilida sinonimiya hodisasi — stilistik tahlil, matnshunoslik, leksikologiya kabi ko'plab sohalar uchun muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Sinonimlarning uslubiy xususiyatlarini o'rganish nafaqat tilshunoslik uchun, balki amaliy til bilan ishlovchi jurnal...istlar, adabiyotshunoslar, tarjimonlar, til o'rganuvchilar uchun ham muhim ahamiyatga ega. Til boyligi, nutq madaniyati, estetik ifoda vositalarini rivojlantirishda sinonimlarning o'zni beqiyosdir.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki:

Sinonimlar tilni badiiylashtirish, uni ta'sirchan qilishda asosiy vosita hisoblanadi. Har bir sinonim o'zining kontekstdagi ahamiyati va vazifasi bilan boshqa so'zlardan ajralib turadi. Sinonimlar orqali muallif o'z munosabatini, emotsional holatini bildirishi, tasvir va ifodani kuchaytirishi mumkin. Uslubiy sinonimiya tilning ichki boyliklarini namoyon qiladi va nutqiy tafakkurni kengaytiradi. Demak, sinonimiya tilning rivojlanishida, madaniy merosning shakllanishida, adabiy ijodda va kundalik muloqotda muhim ahamiyat kasb etadi. Uslubiy sinonimlarni o'rganish tilshunoslik fanining doimiy e'tiborida bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rasulov S. “O‘zbek tilida sinonimiya masalalari”, Toshkent, Fan, 1987.
2. G‘afurov N. “Tilshunoslik asoslari”, Toshkent, O‘zbekiston, 2001.
3. Yusupov S. “Hozirgi o‘zbek adabiy tili”, Toshkent, 2013.
4. Shukurov S. “Stilistik tilshunoslik”, Toshkent, 2008.
5. Normurodov Q. “O‘zbek tilining leksik boyligi”, Toshkent, 2002.
6. Ismatullayev B. “Til va tafakkur uyg‘unligi”, Toshkent, 2010.
7. Nurmuhamedov A. “Sinonimiya va uning turlarini o‘rganish”, “Filologiya masalalari” jurnali, 2017-yil, №3.